

Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye'nin Somali'ye Yönelik Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları: 2011 Kıtık Vakası

Onur BALCI¹

Özet

Sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların) sayısı ve bununla birlikte bu kuruluşların devletler ile olan münasebetleri de artmaktadır. Bu süreçte STK'lar devletlerin dış politikasını etkilemeye çalıştıkları gibi devletler de dış politikalarında bu kuruluşları birer araç olarak kullanabilmektedir. Özellikle dış politikanın hedefi doğrultusunda tecrübe sahibi STK'ların sürece dahil edilmesi, dış politikanın uygulanmasında kolaylaştırıcı olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı Afrika Açılımı bağlamında Somali'ye yönelik dış politikasında Türkiye'nin STK'ları sürece nasıl dahil ettiğini göstermektir. Bu amaçla Somali'de 2011 yılında vuku bulan şiddetli kıtlık vakası özelinde analiz gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntem kullanılan bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti resmî kurumlarının ve bazı STK'ların raporları başta olmak üzere ilgili bilimsel yayınlar, raporlar ve haber yazıları aracılığıyla veriler toplanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında 2011 kıtlık vakası özelinde Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikasında STK'ların tamamlayıcı unsur oldukları ve sürecin başarıya ulaştığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin söz konusu dış politikasının kendine has bir anlayışla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Politika, Afrika, Somali, Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye's Foreign Policy towards Somalia in the Context of its African Opening and Non-Governmental Organizations: 2011 Famine Case

Onur BALCI¹

Abstract

The number of civil society organizations (non-governmental organizations/NGOs) and their relations with states have been increasing. In this process, NGOs try to influence the foreign policy of states, and states can use these organizations as tools in their foreign policies. Especially the inclusion of experienced NGOs in the process in line with the goal of foreign policy can facilitate the implementation of foreign policy. The aim of this study is to show how Türkiye has instrumentalized NGOs in its foreign policy towards Somalia in the context of the African Opening. For this purpose, the severe famine that occurred in Somalia in 2011 has been analyzed. In this qualitative study, data have been collected through relevant scientific publications, reports and news articles, especially the reports of the official institutions of the Republic of Türkiye and NGOs. In the light of the findings, it is observed that Türkiye has instrumentalized NGOs in its foreign policy towards Somalia during the 2011 famine and the process has been successful. In addition, it has been determined that Turkey's foreign policy during the 2011 famine was realized with a unique understanding.

Keywords: Türkiye, Foreign Policy, Africa, Somalia, Non-Governmental Organizations

GİRİŞ

Devletlerin dış politikası birey, devlet ve sistem düzeyleri çerçevesinde incelenebilmekte ve yine bu düzeylerdeki değişimler devletlerin dış politikalarını etkileyebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde “sivil toplum kuruluşları ve dış politika (hatta Afrika)” söz konusu olduğunda özellikle devlet ve sistem düzeylerinin birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Uluslararası sistem düzeyinden Soğuk Savaş dönemine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliklerinde iki kutuplu bir sistem yapısı olduğu ve bu zeminde Uluslararası İlişkiler çalışmalarının büyük ölçüde büyük güç rekabetine odaklandığı söylenebilir. Yine bu dönem içerisinde dekolonizasyon hareketleri çerçevesinde Afrika’da (ve kolonize olmuş diğer bölgelerde) birbiri ardına bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Ancak ne var ki bu hukuki bağımsızlığa rağmen Afrikalı devletlerin “bağımlılığı” devam etmiş ve uluslararası politikada etken bir tablo sergileyemedikleri yahut uluslararası politikanın edilgen unsurları oldukları söylenebilir. Devlet düzeyinden bakıldığında ise yine Batı ve Doğu blokları arasındaki rekabetten etkilenecek uluslararası düzenin kabaca liberal/kapitalist/demokratik ve sosyalist devletlerden müteşekkil olduğu söylenebilir. Daha çok demokratik düzenin birer parçası olarak görülen sivil toplum kuruluşlarının (STK’ların) yaygınlaşması söz konusu dönemin sonlarına (1970’lerden itibaren) doğru olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise yukarıdaki değişkenlerde köklü değişimlerin olduğu görülmektedir. Nitekim Doğu blokunun temsilcisi SSCB dağılmış ve Batı blokunun ve onun değerlerinin temsilcisi ABD tek süper güç olarak kalmıştır. Bunu takiben uluslararası sistemde liberalizmin ve demokratik yönetimlerin yaygınlaştığı bir süreç başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin etkisiyle demokratik rejimlerle birlikte anılan STK’ların da yaygınlaştığı görülmüştür. Diğer taraftan uluslararası sistemde daha önce pek önem atfedilmeyen aktörler ve bölgeler (alt sistemler), giderek önem kazanmaya başlamış ve bu önemlerinin de artacağı düşünülmektedir. Bu bölgelerden birisi de Afrika kıtasıdır.

Bilindiği üzere Afrika kıtası yüzyıllarca Avrupalı güçlerin sömürgesi olmuştur. Her ne kadar dekolonizasyon sürecinden sonra bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da yüzyılların getirmiş olduğu yapısal bozukluklar Afrikalı ülkelere yeterli ilerlemeyi yapma şansı vermemektedir. Bu ülkeler pek çok kronikleşmiş sorun ile karşı karşıyadır. Ancak bu karamsar tabloya rağmen Afrika ülkelerinin 2001-2010 yılları arasında gerçekleştirdikleri büyüme oranları da dikkati çekmektedir. Bu bağlamda ileriki yıllarda bu gelişimin artacağı düşünülmektedir. İşte bu noktada Afrika yeniden bir rekabet sahası hâline gelmiştir. Ancak eskisinden farklı olarak aktör sayısının ve rekabetin daha fazla olduğu bir durum söz konusudur. Çin, Hindistan, Japonya gibi birçok yeni aktörün oluşturduğu ortamda kadim sömürgeciler ve onlara göre nispeten yeni olan ABD zorun yanında rızayı da seçmek durumunda kalmaktadır. Bu devletler, Afrikalı devletlerin yaşadığı kronik sorunlar için yaptıkları kalkınma yardımlarıyla bu ülkelerde nüfuz alanı elde etmek istemektedirler.

Afrika’daki bu rekabet ortamı sürerken Türk dış politikasında da Afrika Açılımı gündeme gelmiştir. Bu bağlamda insanî yardım ve yumuşak güç unsurları ön plâna çıkarılmaktadır. Bu insanî yardımlar ve kalkınmaya yardımcı faaliyetlerde STK’lar birer tamamlayıcı/yardımcı aktör olabilmektedir. Bunun sarıh misallerinden birisi 2011’de Somali’de yaşanan kıtlık hadisesine kamu kurumlarının ve STK’ların birlikte müdahale ederek çözüm üretmeye çalışmalarıdır. Ayrıca kıtlığın etkisinin ortadan kalkmasının ardından Somali’nin istikrarı ve güvenliği için de çalışmalar sürdürülmüştür. Bu nedenlerle çalışmada 2011 Somali kıtlık vakası seçilmiştir.

Bu bağlamda çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birincisi Türkiye’nin Afrika’ya yönelişini daha iyi anlayabilmek adına uluslararası politikada Afrika’ya yönelik algı ve Afrika’nın küresel ölçekte yükselişi ele alınmıştır. Ardından Türkiye’nin Afrika açılımının mantığı ortaya konularak, bu konudaki temel dış politika ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak ise bu ilkeleri anlamlandırabilmek adına bir Afrika ülkesi olan Somali örnek olayı seçilerek hem dış politika ilkeleri hem de bu ilkeler hayata geçirilirken (dış politika uygulanırken) STK’ların bundaki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Türk dış politikasındaki açılım olgusu üzerindeki tartışmalara farklı bir perspektif sunarak akademik yazına katkı sunması hedeflenmektedir.

Tüm bunlar ışığında çalışmanın odağı kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

Türkiye perspektifinden,

1) Problem nedir?

Türkiye’nin Afrika açılımı vizyonu çerçevesinde Somali ile kalıcı ve etkili ilişkilerin tesis edilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmenin önünde Türkiye’nin Afrika ve Somali ile ilişkilerinin zayıf

olması ve Somali'nin yapısal sorunları (iç savaş, açlık ve başarısız devlet olgusu) gibi engeller bulunmaktadır.

2) Problemin çözüm yolları nelerdir?

Türkiye perspektifinden Afrika'da (Aden Körfezi, Süveyş Kanalı ve Hint Okyanusu gibi faktörler bağlamında) jeostratejik öneme sahip olan Somali ile ilişkilerin tesisi ve sürdürülebilmesi için mevcut engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için hedef ülkedeki aktörlerle diyalogu artırmak, yapısal sorunlara çözüm önerileri sunmak ve nihayet iş birliği alanları oluşturmak gerekmektedir.

3) Çözüm için eldeki araçlar nelerdir?

Türkiye artan askeri-ekonomik kapasitesi ve aktif dış politikası ile Somali'nin yapısal sorunları için belirli ölçüde çözüm üretecek durumdadır. 2011'de Somali'de vuku bulan kıtlık vakası Türkiye'nin mevcut kapasitesini uygulamaya koyabilmesi için bir alan açmıştır. Bu doğrultuda en kayda değer araç olarak dış yardımlar ve bunun için yardım konusunda tecrübe sahibi STK'lar ile hareket edilmesi Türk dış politikası için kolaylaştırıcı unsurlar olarak görülebilir. Ayrıca sömürge tecrübesi yaşamış bu topraklarda "kâr amacı gütmeyen ve insani yardımı hedefleyen" STK'lar hedef ülkedeki olumlu imajı artıracak ve gelebilecek menfi tepkileri (yayılmacı niyetler gibi) en aza indirebilecektir.

Afrika'ya Bakış ve Afrika'nın Küresel Ölçekte Yükselişi

Bir nesneye ya da kişiye bakış (nazar) sadece biyolojik anlamda göz adlı organ ile görmeyi değil ayrıca bakılana dair algıyı ifade eder. Başka bir ifadeyle "*Bir şeye şöyle veya böyle düşünerek bakma, onu şöyle veya böyle kabul ederek ele alma, bakış, bakış açısı*" (Kubbetaltı Lugatı, t.y.a) şeklinde ifade edilir ki bu tanımdan bakılana "kabullerle bakmayı" anlayabiliriz. Bu kabuller tecrübe, düşünce ve ihtiyaçlar gibi pek çok öznel ve nesnel faktörden etkilenebilir. Dahası bu algılama "bakanın" 'kim'liğinin ya da 'ne'liğinin bir parçası haline gelmişse değişmesi veya yok olması oldukça zordur. Söz konusu milletlerin birbirlerine bakışı olduğunda böylesi değişimlerin daha da zor olduğu söylenebilir. Paralel olarak bu bakış zamansal ve mekânsal şartlara bağlı olarak "bakılana" yönelik kökleşmiş bir algılayış/algılamaya yol açabilir. Başka bir ifadeyle bu bakış zaman içerisinde "*Belli bir konudaki sistemli düşüncelerin bütünü*" (nazariye/teori) (Kubbetaltı Lugatı, t.y.b) haline gelecek kadar güçlü bir algılama haline gelebilir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin birbirleriyle ilişkilerini ele alan teoriler/nazariyeler de bu bakış açısının tezahürleridir ya da herhangi bir devletin kendisine, diğerine ve ötekine bakışını bilmek, söz konusu devletin davranışlarını anlamak adına mühimdir. Zaten disiplin içerisindeki teorilerin genel anlamda çabaları bu yöndedir ya da bu bakışın tesiri altında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bakış eylemini kimin yaptığı/eylemi yapanın niteliği önem kazanmaktadır. Modern/ulus devletlerden müteşekkil olduğu varsayılan ve adına (modern) uluslararası sistem dediğimiz bir sistem içerisinde yaşamaktayız. Bu sistemin ve modern devletin kökleri Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Rönesans, Reform, coğrafi keşifler, sömürgecilik, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi pek çok aşamadan geçen modern devletin oluşum sürecinde Afrika kıtasının özel bir yeri vardır. Öyle ki modern devletin oluşumunun ilk safhalarında bu kıta sömürge haline getirilmiştir. Bu nedenle Batılı modern devletlerin Afrika'ya bakışı ve buna bağlı algılayışları da bu dönemlerde başlamıştır.

15. yüzyılın ikinci yarısında başlayan coğrafi keşiflerin ardından Afrika kıtası Avrupalı sömürgeci güçlerin hakimiyeti altına girmeye başlamıştır. Öncelikle köle ticareti ile başlayan Afrika'nın sömürülmesi meselesi, kıtanın doğal kaynaklarının merkeze (Avrupa'ya) taşınması ile devam etmiştir. Takip eden yüzyıllarda Afrika'daki sömürgeci güçlerin sayısı ve bu aktörler arasında kıta üzerindeki sömürgecilik yarışı artmıştır. Öyle ki sömürgecilik yarışının doruk noktasına ulaştığı 19. ve 20. yüzyıllarda sömürgeciler kıtadaki kendi nüfuz alanlarını farklı renklere boyamışlardır. Mesela Londra'nın imparatorluk haritalarında Britanya sömürgeleri genellikle pembe-kırmızı, Fransa'ninkiler mor-mavi, Hollanda'ninkiler ise sarı-kahverengi gibi renkler ile boyanmıştır. Bu bağlamda 1884-1885 arasında gerçekleşen Berlin Konferansı Avrupalı sömürgecilerin Afrika'yı paylaşımını (scramble for Africa) ifade etmektedir (Anderson, 1995: 194; Balcı, 2018: 60; Tepeciklioğlu, 2012: 59-60; Settles, 1996: 3-4). Bu şartlar altında Afrika kıtasının ve onun birimlerinin küresel siyasette birer aktör olma vasfına kavuşmadığı söylenebilir. Daha da kötüsü sömürge yönetimleri kıta ülkeleri üzerinde siyasî, iktisadî ve içtimaî pek çok alandaki yapısal sorunları miras bırakmıştır. Bunun nedeni sömürgeciler tarafından bu toprakların birer rekabet ve kaynak temini alanı olarak görülmesidir. Bu hususu biraz daha açmak gerekirse sömürgecilik, sömürgeci güçlerin Afrika'ya (ve diğer sömürge topraklarına) bakışının bir sonucudur. Bilindiği üzere modern devlet (bkz. Pierson, 2015; Balcı, 2018) "Rönesans, Reform, coğrafi

keşifler, sömürgecilik, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi” gibi aşamalardan geçerek vukua gelmiştir. Sömürgecilikten elde edilen iktisadi güç Avrupa’da burjuvazinin ve monarşinin güçlenmesini sağlamıştır. Böylelikle söz konusu kaynak akışı “ulusal çıkarlar” için gerekli bir faktör olarak görülmüştür. Yani sömürgecilik modern devletin oluşumunda bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan yine modern devletin bir özelliği olan egemenlik, ülke ve vatandaş kavramları da sömürgeci güçlerin Afrika’ya yönelik söz konusu bakışını belirlemiştir.

Söz konusu üç kavramın detaylı açıklaması bu çalışmanın sınırlarını aşacağından özet şekilde bu kavramların modern devlette neyi ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu doğrultuda modern devleti; yönetim erkinin sınırları belli toprak parçası (ülke) ve bu toprak parçasında yaşayan halk (vatandaş) üzerindeki kesintisiz egemenliğinden müteşekkil yapı olarak tanımlayabiliriz. Elbette ki devletin ülkeselliğini ifade eden merkezi devletin ortaya çıktığı 17. ve 18. yüzyıllarda bugün anladığımız anlamda bir halk/vatandaş tanımından bahsedemeyiz. Devletin egemenliğinin kaynağı¹ olarak ve devletin halka karşı belirli hukuki sorumluluklarının ortaya çıkması 18., 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan değişimlerle ortaya çıkmıştır. Bundan evvel monarkların egemenliğinin kaynağı olarak Tanrı görülmüştür. Yani halkın vatandaş haline gelmesi uzun bir sürecin sonucu olmuştur. Böylesi bir vatandaşlık algısında egemen devlet sadece kendi vatandaşlarına karşı sorumludur, onları korumayı taahhüt eder ve onlara hizmet eder. Bu bağlamda ülkesellik ve vatandaşlık bir halkı “ötekilerden” ayırt eden fiziki ve manevi unsur haline gelmiştir (Balci, 2018: 65-66; Göztepe, 2003: 231; Gökçen, 2012: 113; Durgun, 2000: 111). Tüm bunlar ışığında ister monarkların egemenliğini halka dayandırmadığı isterse egemenliğin kaynağının halk olduğu dönemler olsun modern devletin belli bir ülkeye dair ya da o ülke içindeki bireylerin veya topluluğun çıkarlarını (ulusal çıkar) esas aldığı söylenebilir. Bu bağlamda Avrupa’da ilk örneklerinin ortaya çıkışı sürecinde sömürgeciliğin içkin olduğu modern devletin kendi ülkelerinin dışında adil olması gibi bir zorunluluk yoktu ki sömürgecilik döneminde kolonilerde gerçekleşen gayri insani davranışlar bunun en açık misalleri olmuştur (Kafkasyalı, 2016: 472). Bu nedenle aynı zamanda sömürgeci olan modern devletlerin Afrika’yı ve Afrikalı insanları, terakki için araç olarak görmesi, böylesi bir devlet algısının veya zihniyetin sonucudur denilebilir. Amacı anavatanın (merkez) dışında herhangi bir bölgenin (çevre) her türlü kaynağının sömürgeci ulusun menfaati için kullanılması olan sömürgeciliğin Afrika kıtasındaki milletlerin iktisadi, siyasi ve sosyal anlamdaki doğal gelişimi durdurduğu görülmüştür ki sömürgecilikten önce kıtada kendine has yönetimlerin ve ticaret ağının olduğu bilinmektedir (Settles, 1996: 3-4). Böylesi bir bakış açısının ortaya konması mühimdir. Çünkü bu bakış (nazar) sonraki dönemlerde klasik anlamda sömürgecilik ortadan kalksa dahi devam etmiştir. Zira Afrika başka araçlarla nüfuz girişimlerinin sahnesi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan dekolonizasyon süreciyle Afrika ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Ancak hem sömürge dönemlerinin vukua getirmiş olduğu siyasî, iktisadî ve içtimai pek çok alandaki bozukluklar hem de bu bağımsızlıkların, uluslararası sistemdeki aktörlerin hareket kabiliyetlerini sınırlayan Soğuk Savaş dönemine denk gelmesi Afrika devletlerinin terakkisine engel olmuştur. Ayrıca 1970’lerde küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen petrol krizi ve borç ödemelerde yaşanan sorunlar Afrika devletlerinin iktisadi kalkınmasını engellemiştir ve kıta ülkelerinin dışa bağımlılığı devam etmiştir. Afrika’nın bu ahvali bölge dışı güçlerin nüfuz politikaları için kullanışlı bir alan yaratmıştır. Öyle ki Soğuk Savaş’ın süper güçleri ABD ve SSCB Afrika kıtasında nüfuz elde etmek için ekonomik ve askeri dış yardımlar yapmıştır. Bütün bu şartlar altında Afrika devletleri beklenen yapısal dönüşümleri gerçekleştirememiştir. Bu bağlamda denilebilir ki “Afrika’ya bakış”ın niteliği değişmemiş ve farklı araç ve yöntemlerle devam etmiştir. Afrika’nın bu durumu sosyal bilimlerdeki nazariyeleri de etkilemiş olacak ki söz konusu dönemde kıtaya yönelik akademik ilgi düşük seyretmiştir (Tepeciklioğlu, 2012: 59-60; Orakçı, 2011: 75).

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaş’ın ardından 1990’lı yıllarda da Afrika ekonomilerindeki olumsuz tablo devam etmiştir. Ancak 2000’li yıllarla birlikte Afrika kıtasında genel bir ekonomik canlanma olduğu gözlemlenmiştir (Orakçı, 2011: 75). Öyle ki The Economist’in aktardığına göre 2001-2010 yılları arasında dünyanın en hızlı büyüyen on ekonomisinden altısı Sahra-altı Afrika ülkelerinden olmuştur (The Economist, 2011). Bununla birlikte kıta üzerinde yabancı aktörlerin kıtada nüfuz elde etme girişimleri de tekrar gündeme gelmiştir. Diğer bir deyişle Çin başta olmak üzere uluslararası sistemde ekonomik yükseliş yakalayan Asyalı aktörlerin Afrika’yı kaynak ve

¹ Böylesi bir dönüşümün fikri öncülüğünü yapanlardan birisi yeni bir Toplum Sözleşmesi kurgusuyla Rousseau’dur (Güllüpnar, 2012: 85-86).

pazar alanı olarak görmeleri (bakışı) kıtada yeni bir rekabet ortamını doğurmuştur. Nitekim Çin, ABD ve Avrupa Birliği (AB) gibi büyük güçler kıtaya doğrudan yatırımlarda ve altyapı ve kredi yardımlarında bulunmuştur. Ayrıca Afrika ile ilişkilerini geliştirmek isteyen devletler, 2000'ler ile birlikte, forumlar düzenlemeye başlamışlardır. Yine bu alanda da en etkili devlet Çin olmuştur. Bu forumlar vesilesiyle Latin Amerika ülkeleri, AB, Japonya ve Hindistan gibi birçok ülke de Afrika ile ilişkilerini kapsamlı şekilde geliştirmek istemişlerdir. Bu aktörlerin kıtaya ilgisinin en önemli nedenlerinden birisi Afrika'daki başta petrol olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki rekabettir. Sonuçta Afrika'ya daha önceki bakışın bir uzantısı olarak nitelendirilebileceğimiz yeni bir paylaşım dönemine geçilmiştir. Ayrıca Türkiye ve Brezilya gibi aktörler de Afrika'ya açılmaya başlamıştır. Tüm bu ilgi ve yatırımlarla Afrika'daki ekonomik yükseliş eğilimi olumlu yönde etkilenmiştir² (Orakçı, 2011: 76; Tepeciklioğlu, 2012: 61-62; Oba, 2011; Oğurlu, 2017: 53). Öyle ki 2007 ve 2009 küresel ekonomik krizlerine rağmen Afrika ekonomileri dayanıklılık göstermiştir. Bu bağlamda sonraki dönemde Afrika ekonomilerindeki büyümenin süreceği öngörülmüştür (Regional Economic Outlook, 2010: 1). Böylelikle daha önceleri umutsuz kıta olarak nitelendirilen Afrika umut vadeden kıta olarak nitelendirilmiştir (Orakçı, 2011: 76). Bu açıdan Güney Afrika eski Devlet Başkanı Thabo Mbeki'nin "Afrika Rönesansı"ndan bahsederek 21. yüzyılın Afrika yüzyılı olduğunu iddia etmesi daha anlamlı hâle gelmektedir. Mbeki'nin "*Afrika'nın yeniden doğuşunun (rönesansının) hedeflerinin ve programlarının Afrikalılar tarafından tespit edilmesi ile bunların başarı ve başarısızlıklarından Afrikalıların sorumlu olmaları halinde Afrika rönesansı mümkün olabilecektir*" (Oba, 2011) yönündeki sözüyle Afrika'nın sömürge dönemlerindeki acı hatıralarının unutulmadığını ifade etmektedir. Zira bu söz Afrika'nın ihtiyaç ve çözümlerinin Afrikalılarca belirlenmesini ve birer aktör olarak kendi sorumluluklarını kendilerinin alması gerektiği yönünde bir temennidir. Bu da bölge dışındaki aktörlerin Afrika'ya yeni bir bakışa sahip olması gerektiği yönündeki örtülü bir isteğin olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Afrika'ya açılan devletlerin Afrika devletleriyle kuracağı ilişkilerde bu hususa dikkat etmeleri, ilişkinin sağlamlılığını ve sürekliliğini büyük ölçüde etkileyecektir.

Yukarıdaki satılarda sömürgeciliğe yol açan söz konusu zihniyete dair açıklamaların nedeni yükselen ve etkin birer aktör olma potansiyeli taşıyan Afrika devletleri ile ilişkilerde dış politika perspektifi sunmak adına. Bu perspektif iki açıdan ifade edilebilir. İlk olarak sömürge geçmişine sahip Afrika devletlerinin, bu mazi dolayısıyla, kuracağı ilişkilerde hassas olacağı varsayımdır. Zira bu devletlerle kurulacak ilişkilerde sömürgeci veya nüfuz kurma imajı verilirse bu devletler ilişkinin doğasına dair şüpheli ya da iş birliğinden uzak davranışlar sergileyebilir. Bununla bağlantılı ve ikinci seçenek ise bu devletlerle ilişkilerin adil, eşit ve karşılıklı fayda üzerine kurulmasıdır. Elbette ki ilişkinin doğasına bu yöndeki bakış açısı Afrika topraklarını birer rekabet ve kaynak temini alanı olarak gören zihniyetin tam tersidir. Başka bir ifadeyle böylesi bir ilişki türü Afrikalı insanların da benzer ihtiyaç ve haklara sahip olduğunu, bu insanların kaynaklarının onlara ait olduğunu ve bu kaynakların ele geçirilmesi adına yapılanların reel politik (real politik)³ ya da ulusal çıkar şeklinde masumlaştırılmayacağını ifade eder. Bu aşamada ise karşıdaki (Afrikalı) aktörün mevcut durumuna göre dış politikanın uygulanması adına iki seçenek ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle dış politikanın hedefindeki aktörün iş birliği/ilişki kurulabilmesi için uygun mekanizmalara/ahvale sahip olması ya da olmamasıdır. Böylesi mekanizmalara sahip olmayan devletlerle kurulacak ilişkilerde, öncelikle bu devletlerin ilişkiye engel olan sorunlarının ele alınması ilk akla gelendir. Örneğin Afrika'da iç savaş, terörizm, altyapı yetersizliği ve kıtlık gibi pek çok yapısal sorunun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu devletlerin kendi kaynaklarını verimli şekilde kullanması ve başka devletlerle karşılıklı fayda üzerine ilişkiler kurması güçleşmektedir. Bu bağlamda evvela bu engellere sahip olan Afrikalı devletlerin söz konusu sorunlarını aşmasına odaklanılması gerekir.

Bu doğrultuda Somali'nin böylesi sorunlara sahip bir ülke olduğu görülmektedir ve Somali Türk dış politikasının Afrika açılımında kayda değer bir yer işgal etmektedir. Somali halkının maruz kaldığı ve devletin başa çıkmakta zorlandığı 2011 kıtlık vakası göstermektedir ki Somali ile kurulacak ilişkilerin sağlıklı ilerleyebilmesi için aşılması gereken engeller bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin bu kıtlık vakasında oldukça aktif bir şekilde Somali'ye yardım etmesini ve yapısal sorunları için çözümler

² Bu olumlu tabloya rağmen Afrika kıtasının kökleşmiş sorunları (iç savaş, kıtlık, salgın hastalıklar) tesirini sürdürmüştür (Orakçı, 2011: 76)

³ Reel politik kısaca, devletlerin ulusal çıkarları için ulusal kapasiteleri ölçüsünde ve ahlaki değer gözetmeksizin ortaya koydukları davranışları ifade etmektedir (Tunçarslan, 2018: 77).

üretmeye çalışmasını ele almak yerinde olacaktır. Böylelikle Türk dış politikasının niteliği veya Somali'ye bakış açısı belirli ölçüde anlaşılabilir.

Türkiye'nin Afrika Açılımı

2000'li yıllara değin Türk dış politikasının genel anlamda Türkiye'nin yakın çevresine odaklandığı bilinmektedir. Bu dış politika algısına sistemsel, aktörün kapasitesi ve paradigmatik pek çok unsur yol açmıştır. 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetinin iktidara gelmesiyle Türk dış politikası daha aktif şekilde ve geniş bir coğrafyada yürütülmeye başlanmıştır. Söz gelimi Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar ve Afrika gibi bölgelere yönelik dış politika geliştirilmiştir (Yeşiltaş, 2013: 662). Ancak Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi AK Parti iktidarından kısa süre önce başlamıştır ki Türkiye'nin Afrika açılımı dendiğinde akla ilk gelen "1998 Afrika Eylem Plânı"dır. Gerçekten de Afrika Eylem Plânı Türk dış politikası açısından, ilkesel olarak, bir dönüm noktasıdır. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in öncülüğünü yapmış olduğu bu eylem plânı Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında siyasî, iktisadî ve kültürel iş birliği alanında yeni bir yol haritasını ifade etmektedir. Ancak Türkiye'nin kırılğan koalisyon hükümet yapısı ve böylesi bir açılıma engel olan ekonomik imkansızlıklar söz konusu dış politika vizyonunun gerçekleşmesini engellemiştir. Bu eylem plânı çerçevesinde yapılması düşünülen yeni elçiliklerin açılması, ticari ve siyasî temasların arttırılması gibi birtakım tahayyüller, daha sonra 2005'te AK Parti hükümeti tarafından ilân edilen ve Türk dış politikasında Afrika'ya yönelişi somutlaştıran, "Afrika Yılı"nın temellerini atmıştır (Afacan, 2013: 48).

Türkiye'nin Afrika açılımının ekonomik beklentilerinin zamanla gerçekleştiği görülmüştür. 2003-2017 yılları arasında Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi altı kat yükselerek 17,5 milyar dolara ulaşmıştır (Gönültaş, 2018). Yine bu politika çerçevesinde kazan-kazan beklentisi ile Afrika ülkeleri arasında iktisadî bağlar giderek çeşitlenmiş ve güçlenmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde Türkiye Afrika ülkeleriyle ticarî ve iktisadî iş birliği anlaşmaları imzalamıştır ve yatırım koruma anlaşmalarının sayısını da 6'dan 26'ya çıkarmıştır. Türkiye'nin kıtadaki doğrudan yatırımları 2003'te 100 milyon dolar iken 2017'de 6,5 milyar dolara ulaşmıştır (Gönültaş, 2018). Türk girişimciler Afrika'da 78,000 istihdam alanı oluşturmuştur. Türk inşaat firmaları tarafından üstlenilen projelerin değeri ise 55 milyar dolara ulaşmıştır. Bu iktisadî bağlardaki artış siyasî alandaki gelişmeler ile karşılıklı bağımlı bir seyir izlemiştir. Örneğin 2003'te kıtadaki büyükelçilik sayısı yalnızca 12 iken 2017'de 47'ye çıkmıştır. Havacılık sahasında da Türk Hava Yolları (THY) öncülüğünde ilerleme kaydedilmiş ve bu şirket 33 Afrika ülkesinde 52 noktaya ulaşım gerçekleştirmeye başlamıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), 42 Afrika ülkesi ile ikili iş konseyi kurmuştur. Özellikle (önceden başbakan) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Afrika ülkesine 30'dan fazla yaptığı ziyaretin kıta ile siyasî ilişkilerin artmasına oldukça müspet etkilerinin olduğu açıktır. Elbette ki Erdoğan'ın ziyaretleri sırasında iktisadî girişimciler de ona eşlik etmiştir. Bu bağlamda ekonomik ilişkilerin aşamalı olarak olumlu bir seyir izlediği görülmektedir (Gönültaş, 2018).

Türkiye'nin Afrika ile olan münasebetleri iktisadî boyut ile sınırlı değildir. Bir önceki başlıkta küresel ölçekte yükselen Afrika ile ilişkilerini geliştirmek isteyen devletlerin forumlar düzenlediklerinden bahsedilmişti. Türkiye de Afrika ile ilişkilerin daha koordineli ve düzenli seyir izlemesi adına forum ve zirveler düzenlemiştir. Bu bağlamda Afrika ile ilişkilerde mühim bir dönüm noktası da Birinci Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi olmuştur. Bu zirve sonunda kabul edilen "Ortak Bir Gelecek İçin İş Birliği ve Dayanışma" başlıklı İstanbul Deklarasyonu ve "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İş Birliği Çerçeve Belgesi" Türkiye-Afrika ilişkilerinde yeni bir döneme kapı aralamıştır. Bu iki belgenin önemli noktası ilişkilerin belirli ölçüde düzenli hâle getirilmesini sağlamasıdır. Çünkü bu iki belge Türkiye-Afrika Zirvesi'nin beş yılda bir Türkiye ve Afrika'da dönüşümlü olarak yapılmasını kararlaştırmıştır. 26 Mart 2010'a gelindiğinde Türkiye tarafından "Afrika Strateji Belgesi" yayınlanmıştır. Bu minvalde Türk dış politikasının Afrika'ya yönelişi daha belirgin ve somut bir hâl almıştır (Oba, 2011).

Afrika ülkelerine yönelik politika üretmeden önce bu toprakların geçmişinin, mevcut durumunun ve endişelerinin anlaşılması gerekmektedir. Öyle ki Batı üst biriminin kurmuş olduğu uluslararası sistemde öteki yok sayılmıştır ya da kendi bilincini inşa için kullanılmıştır (*kendi bilinci ve öteki algılaması* konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Kafkasyalı, 2010). Ancak bu Afrika özelinde bakıldığında daha vahim bir hâl almaktadır. Afrika modern uluslararası sistemin kurucuları olan Avrupalı büyük güçler (dominant powers) tarafından sömürülmesi gereken bir kıta olarak görülmüş ve dahası kimlik sahibi insanlardan teşekkül etmiş bir kıta olarak görülmemiştir. Başka bir deyişle bu insanlar öteki olarak bile görülmemiştir. Bu nedenle Afrikalı devletlerle ilişkilerde bu husus ehemmiyet arz etmektedir.

Bu minvalde Türkiye'nin Afrika açılımında bölgenin sömürge döneminden kaynaklı korkularına ve kronik hâle gelmiş sorunlarına dikkat ettiği söylenebilir. Örneğin, Erdoğan'ın 2013'te Gabon Parlamentosunda ifade ettiği "*Afrika Afrikalılara aittir. Biz altın için burada değiliz*" (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.a) sözü Türk dış politikasının önemli bir ifadesi ve ilkesi olarak görülebilir. Bir söylemin karşı tarafta etki uyandırabilmesi için bunun bir zemini olması gerekmektedir. Türkiye her ne kadar kıtaya uzun yıllar uzak kalmış olsa da en azından devamı olduğu Osmanlı İmparatorluğu döneminde sömürgeci bir geçmişe sahip değildir. Hatta kıta ülkeleri kolonyal güçlere karşı Osmanlı'dan yardım istemişlerdir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.a). Bu da Erdoğan'ın ifade ettiği şekliyle, günümüz Türkiye'si karşılıklı menfaatler çerçevesinde sömürü maksadı gütmeyerek bir dış politika gerçekleştireceğini ifade ederken karşı tarafta olması gereken zeminin oluşmasına vesile olmaktadır. Bir başka örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın sitesinde yer alan "*Türkiye, Afrika'yı medeniyetin beşiği ve insanlığın geleceğinin merkez üslerinden biri olarak görüyor. Gerçekten de birçok Afrika ülkesinde politik, demokratik, ekonomik, sosyal ve kültürel gençleşme ve dönüşüm sürecinden mutluluk duyuyoruz.*" (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.a) ifadesi anılabilir. Burada Afrika'nın kendi değerleriyle, kendi kimliğine sahip bir kıta olarak tanındığını görmekteyiz. Hatta daha da ötesi kadim bir medeniyet olduğuna (hâlbuki evvelce sömürgeciler tarafından nasıl görüldüğü ortada iken) ve gelecekte de kendi bilinciyle bir değer taşıyacağı anlamına gelmektedir bu ifadeler.

Bu şekilde insani ve eşit muhataplık söylemlerine vurgu yapan Türkiye'nin Afrika'da insani yardımlara da önem verdiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle teoride ve söylemde ifade edilenlerin uygulamada da olduğu görülmektedir. Örneğin Türkiye 2013'te ABD ve Birleşik Krallık'ın ardından insani yardım konusunda üçüncü sıraya (Gönültaş, 2018) ve 2017'ye geldiğinde ise birinci sıraya yerleşmiştir (Development Initiatives, 2018: 38). Ayrıca Türkiye, tarihte bir ilk olan ve 2016'da gerçekleştirilen Dünya İnsani Zirvesi'nin ev sahipliğini yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.b). Özellikle Dünya İnsani Zirvesi, Türk dış politikasında insani vurgudaki sürekliliği ve bunun bir ilke haline geldiğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştığı Afrika'ya açılım politikası 2013 yılında yeni bir safhaya geçmiştir. Bu politikanın ana düsturu "*Afrika sorunları Afrika(lı) çözümler gerektirir*" (Gönültaş, 2018) ifadesidir. Bu ifadeyi bu çalışmanın "bakış" kelimesine yaptığı vurguyla şu şekilde yeniden ifade edebiliriz: Afrika'ya dair meselelere Afrikalı gibi bakmak. Bu çalışma Türkiye'nin Afrika'ya yönelik dış politikasını bu minvalde tartışmaktadır. Yukarıda izah edildiği üzere küresel ölçekte Afrika'ya ilgi artmış ve kıtaya yönelik bir açılım ve rekabet furçası başlamıştır. Türkiye'nin Afrika ile münasebetlerinin niteliğini ve sağlamlığını bu furyadan farklı yollar bulması sağlayacaktır. Zira furca bir şeyin bolca ve çılgıncasına olmasını (Nişanyan Sözlük, 2020) ifade eder ki böylesi bir durumda muhatapın (Afrikalıların) hassasiyetlerine dikkat edilmeyebilir. Bu zihniyetin izi sömürgeciliğe kadar uzanır ve günümüzde Afrika üzerindeki nüfuz ve rekabet elde etme girişimleri de bu zihniyetin ürünü olabilir. Çünkü bu yeni paylaşım alanında da Afrika'nın kaynakları üzerine yoğunlaşılması, sömürgecilik döneminde Afrika'yı bir rekabet ve kaynak temini alanı olarak görmekten farksızdır. Bu açıdan Türkiye'nin hangi yolu seçeceği mühimdir. Bu kapsamda Türk dış politikasının niteliğini ve ayırıcı özelliğini tespit etmek için Türkiye'nin yoğun şekilde temas ettiği ve ciddi yapısal sorunlar yaşayan Somali vakasının incelenmesi anlamlı hale gelmektedir. 2011'de Somali'nin yaşadığı kıtlık vakasında Türkiye devletinin ve STK'ların Türk dış politikasındaki insani vizyona uygun bir amaçla hareket ettikleri görülecektir.

Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları: 2011 Somali Kıtlık Vakası

STK'lar, sivil toplumun kurumsallaşması veya sivil toplumun bir yansıması olarak görülmektedir. Bu açıdan STK'ların kavramsal açıdan anlaşılması için sivil toplum kavramına bakmak yerinde olacaktır. Modern anlamda kavramı popüler hale getiren Hegel ve Gramsci'ye göre sivil toplum politik toplum dışındaki bir alanı ifade etmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun bu politik alanın karşısında var olabilmesi adına örgütlü ve meşru bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu örgütlü yapılara STK denmektedir. Bu anlamda STK'lar sivil toplumun yararını gözeten, gönüllük ilkesine dayanan, kâr amacı gütmeyen ve politik alanın dışındaki (hükümet dışı) kuruluşlardır. Ayrıca kâr amacı gütmemeleri ilkesi göz önünde tutulduğunda iş dünyasında faaliyet gösteren kuruluşlar da bu tanımın dışında kalmaktadır. Bu tanım çerçevesinde teşekkül eden ve birer aktör olarak STK'lar yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilmektedirler. STK'lar sahip oldukları uzman kadroları ile kayda

değer projeler sunabilme kabiliyetine sahip olabilmektedirler (Aslan, 2012: 51; Battır, 2017: 47-48; Çaha, 2017: 48). Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde STK'lar giderek dış politika sürecine dahil olmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle sadece devletin resmi kurumlarının tekelinde değil, bu kurumların yanı sıra STK'lar gibi devlet dışı meşru aktörlerin de dahil olabildiği çoğulcu bir dış politika yapım süreci gerçekleştirilmektedir (Boyras, 2021: 379).

Mazlum ve Doğan (2006: 15)'a göre STK'lar dış politika sürecinde devletlerle yarışmacı, devletleri tamamlayıcı veya devletlerle iş birliği yapmak üzere üç şekilde dahil olurlar. İlk olarak bu kuruluşların devletlerin karar verme sürecini etkileme/değiştirme girişimleri bulunmaktadır (Mazlum ve Doğan, 2006: 15). Nitekim sivil toplumun kurumsallaşmış hâli olan STK'ların kendi menfaatlerini korumak ya da daha fazla menfaat elde edebilmek amacıyla devletlerin karar vericilerini etkilemeye çalışması da onun tabiatına uygundur. Bu bağlamda STK'ların çeşitli baskı araçları ve yollar ile devletlerin dış politikalarını etkilemeye çalıştığı ifade edilebilir (Çelik, 2007: 30-56; Mazlum ve Doğan, 2006: 15). İkinci olarak STK'lar devletlerin boş bıraktığı veya az ilgilendiği alanlarda faaliyet gösterebilirler. Bu alanların zaman içerisinde birer dış politika konusu haline gelmesini sağlayabilirler. Üçüncü olarak STK'lar devletlerin dış politika uygulamalarında birer yardımcı aktör işlevi görebilmektedir. Başka bir ifadeyle devlet-STK iş birliğinden söz edilmektedir (Mazlum ve Doğan, 2006: 15). Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere uzman kadro, proje üretme tecrübesine ve faaliyetlerini uluslararası alanda gerçekleştirme imkanına sahip olan STK'lar, devletlerin yetemediği ya da etkisini daha da arttırmak istediği alanlarda işlevsel birer dış politika ortağı haline gelebilmektedir (Battır, 2017: 49; Eren, 2017: 42-43). Tüm bunlar ışığında Afrika açılımı gerçekleştirmek isteyen Türkiye'nin, imkân ve kabiliyetlerinin sınırlı olduğu bu kıtaya yönelik dış politika sürecinde tecrübe sahibi ve uluslararası faaliyet gösterebilen STK'ları birer dış politika enstrümanı olarak kullandığı söylenebilir. Bu anlamda Somali'ye yönelik dış politika açılımında da böylesi bir süreç gözlemlenmektedir.

Afrikalı devletlerin yükseliş eğilimine rağmen bu devletlerde iç savaş, açlık ve başarısız devlet olgusu gibi pek çok yapısal sorun bulunmaktadır. Söz konusu Somali olduğunda bu yapısal sorunlar çok belirgin şekilde müşahade edilebilir. Bu nedenle Somali'ye yönelik geliştirilecek politikaların verimli olabilmesi için evvela bu devletin yapısal sorunlarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Türkiye'nin Afrika açılımının kazan-kazan ve meselelere bir "Afrikalı gibi bakmak" gibi ilkelere dayandığı yönünde yukarıda çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Bu minvalde Türk dış politikasının Somali'nin acil ve iş birliğini engelleyici sorunlarını ele alması beklenmektedir. Bu acil sorunlardan birisi kıtlık ve bunun yol açtığı açlık sorunudur. Bu nedenle Somali halkını derinden etkileyen 2011 kıtlık vakasında Türkiye'nin tutumunu incelemek Türk dış politikasının mezkûr ilkelerinin uygulamada görülüp görülmediğini test edecektir.

Kıtlık ve doğal afetler gibi insanları derinden etkileyen büyük çaplı hadiselerde iyi işleyen bir devlet mekanizmasının varlığının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 20 Temmuz 2011'de Birleşmiş Milletlerin (1984'ten beri) son 60 yılın en büyük felaketi olarak nitelendirdiği kıtlık hadisesi, Somali'nin böylesi bir devlet mekanizmasından yoksun olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştır. Özellikle 1991'den beri Somali iç karışıklıklarla, çatışmalarla ve açlık krizleriyle yüz yüze kalmış ve Somali halkının temel ihtiyaçları karşılanamaz hale gelmiştir. 2011 kıtlık krizinde yetersiz beslenme bazı bölgelerde yüzde 38'i aşmış ve Somali nüfusunun yüzde 20'si açlıkla karşı karşıya kalmıştır. 2011'deki tabloda Afrika Birliği'nin görevlendirdiği AMISOM'un bir bölümünü kontrol ettiği başkent Mogadişu hariç ülkenin orta ve güney bölgelerinin tamamı El-Şebab'ın kontrolü altında idi.⁴ Ülke içerisinde Somaliland,

⁴ 1991'de Muhammed Siad Barre hükümetinin çöküşünden itibaren iç kargaşa ve eşkıyalık gibi hadiselerden etkilenen Somali'nin güneyinde 2004'te İslami Mahkemeler Birliği (Islamic Courts Union/ICU) kurulmuştur. El-Şebab (Gençlik/Youth) ise ICU'nun milis gücü olarak ortaya çıkmıştır. 2006'da ABD'nin İslamcı militan grupların yayılmasını önlemek için desteklediği silahlı gruplara karşı ICU ve El-Şebab başarılı olmuş ve Haziran 2006'da Mogadişu'yu ele geçirmiştir. Hemen ardından ICU ismini Somali Yüksek İslam Mahkemeleri Konseyi (Somali Supreme Islamic Courts Council/SSICC) olarak değiştirmiştir. SSICC ve El-Şebab'ın daha da güçlenmesini önlemek adına 2006'nın sonlarında ABD destekli Etiyopya kuvvetleri ve Somali Geçici Hükümeti birlikleri ortaklığında Somali'ye uluslararası müdahale gerçekleştirilmiştir. Müdahale başarılı olurken El-Şebab varlığını ve örgütsel gücünü sürdürmüştür. Böylelikle örgüt Geçici Hükümet ve Etiyopya güçlerine karşı bombalama ve saldırı eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Şubat 2007'de BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen Afrika Birliği barışı koruma gücü (AMISOM), siviller, gazeteciler ve uluslararası yardım çalışanları El-Şebab'ın saldırılarında hedef alınmıştır. Ekim 2008'de Geçici Hükümet ve eski SSICC üyeleri arasında ılımlı İslamcılar

Putland, Jubaland gibi özerk alanlar oluşmuştur. Bu istikrarsız ve güvenlik sorunlarının üst düzeyde olduğu tablo, ülkenin orta ve güney kesimlerindeki beş bölgede ilan edilen açlık krizinde çözüm üretilmesini engellemiştir. O kadar ki ihtiyaç sahiplerine yardımların ulaştırılmasında bile ülke içerisindeki hizipleşme ciddi sorunlara yol açmıştır. Mogadişu merkezli Geçici Hükümet'in ve El-Şebab örgütünün yardımların bir diğerinin eline geçmesini önlemeye çalışması örnek olarak verilebilir. Ayrıca BBC ve CNN gibi uluslararası yayın kuruluşlarınca Mogadişu'nun "gidilemez bölge" (no-go zone) olarak nitelendirilmesi güvenlik durumunun ne denli kötü olduğunu ifade etmiştir (Orakçı, 2018: 12-13; İpek, 2014: 412; Kızılay, 2014: 2). Bu durumda bırakınız yardımların ülke içinde dağıtımını ülke içine yabancıların girmesi dahi tehlikeli olarak görülmüştür. Tüm bunlar ışığında büyük felaket karşısında Somali halkı çaresiz kalmıştır denilebilir.

Böylesi bir tabloya rağmen 19 Ağustos 2011'de Başbakan Erdoğan öncülüğünde dört bakan, basın mensupları, iş insanları ve sanatçıların bulunduğu bir heyet Mogadişu'ya gitmiştir. Söz konusu ziyaret Somali'nin iç karışıklığa sürüklendiği 1991'den beri Somali'ye Afrika dışından yapılan ilk üst düzey ziyaret olmuştur. Gidilemez olarak nitelendirilen bir bölgeye Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının büyük bir heyetle gitmesi dünya kamuoyunun ilgisini bu krize çekmeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin bu girişimi Afrika'daki kıtlıkla mücadelede ilk değıldir. Daha önce de Türkiye hükümeti ve STK'lar Afrika'ya ve Somali'ye bu yönde yardım yapmıştır. Ancak 2011 vakasının yol açtığı vahim tablo Türkiye'nin daha dikkat çekici ve büyük ölçekli bir adım atmasına yol açmıştır. Bu davranış Türkiye'nin dış politikasını uygulamada geleneksel devletten devlete münasebetlerin ötesine nasıl geçtiğinin mühim bir misali olarak gözükmektedir. Somali halkının ihtiyaç ve koşullarına odaklanan bu ziyaret, resmi bir ziyaretten daha fazlası olmuş ve kıtlık, iç savaş ve krizden muzdarip olan Somali halkı için önemli bir sembolik anlam taşımıştır. Ayrıca bu ziyaret kapsamlı ve koordineli bir Doğu Afrika ve Somali politikası yönünde Türk dış politikası için bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Özellikle Somali örneğinde Türk karar vericiler sadece koordinasyon toplantılarının ötesinde sürdürülebilir siyasi bir vizyonun gerekliliğini anlamış ve uygulamaya başlamıştır (Orakçı, 2018: 13; İpek, 2014: 412-413; Özkan, 2014a: 9).

Somali'ye yaptığı ziyaretin ardından 22 Eylül 2011'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Başbakan Erdoğan Somali'ye özel bir yer vermiştir. Bu konuşmada Erdoğan Somalili insanların açlıktan ölmesinin, dünya kamuoyu ve BM için bir utanç olduğunu ve bu faciyanın bir filme bakar gibi izlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Erdoğan Somali'de yaşananların sebeplerinin sömürgeci döneme dayandığını ve sömürgeci zihniyetin Somali'deki faciaya seyirci kalmasının ise çıkarlarının olmadığı yere adım atmak istememelerinden kaynaklandığını söylemiştir. Öte yandan Başbakan Somali'nin sesini duymayanların adaletten ve medeniyetten bahsedemeyeceğini ve Türkiye'nin (diğer meselelerde olduğu gibi) Somali'deki duruşunun insani ilkeler üzerine inşa edildiğini açıklamıştır (Sabah, 2011). Görüldüğü üzere yukarıda bakış ve eylemler üzerine ifade edilenler Başbakan Erdoğan tarafından da farklı cümlelerle ifade edilmiştir. Nitekim Somali'deki durumun sömürge döneminden kaynaklandığına ve bu zihniyetin günümüzdeki temsilcilerinin Somali'ye kayıtsız kalmalarınınsa değişmeyen bakış açısından ileri geldiğine vurgu yapılmıştır. Bu anlamda Somali'ye yönelik operasyonun öncüsü olan Erdoğan'ın eleştirdiği zihniyetten farklı bir yol izlemesi beklemek tabiidir.

Bu doğrultuda ağustos ayındaki ziyaretin bir devamı olarak 11 Kasım 2011'de Mogadişu'da Türkiye Büyükelçiliği açılmış⁵ ve 2012'de THY Mogadişu'ya uçuşlara başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.c; Anadolu Ajansı, 2012). Bunların yanı sıra Kızılay ve İHH İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi pek çok Türk STK'nın Somalilinin ihtiyaçları doğrultusunda kayda değer çalışmalar yaptığı görülmüştür. Özellikle THY'nin başlattığı uçuşlarla bu imkanların daha da arttığı söylenebilir. Bu kuruluşlar iç savaşın yaratmış olduğu güvenlik risklerine rağmen eğitim, sağlık, su ve gıda güvenliği gibi alanlarda ciddi projeler gerçekleştirmiştir (Orakçı, 2018: 13).

Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi Kızılay'ın 17 Ağustos 2011'de yapımına başladığı ve Ağustos 2012'de 3.000 çadıra ulaşan Cezire Hayat Çadırkenti olmuştur (Kızılay, 2014: 2). Ayrıca yardım kampanyalarıyla toplanan 105 milyon TL tutarındaki yardımın bir kısmı 2011-2012 arasında kullanılmış ve kalan kısım 2013 yılına devredilmiştir (Bingöl, 2013: 98). 8 Ağustos 2011-29 Mart 2013 aralığında

hükümete dahil eden bir güç paylaşımı anlaşması imzalanmıştır. Ancak El-Şebab örgütü bu tarz anlaşmalara karşı çıkarak eylemlerini sürdürmektedir (Britannica, 2024).

⁵ Türkiye Büyükelçiliği 1979'da Mogadişu'da açılmıştır. Ancak 1991'de Somali'de vuku bulan iç savaş nedeniyle büyükelçilik kapatılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Kızılay Somali'ye 56.881.905,72 TL (26,2 milyon ABD Doları) değerinde 16 adet (10'u hava ve 6'sı deniz yoluyla) insani yardım kargosu göndermiştir (Özkan, 2014a: 39).

Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikasında insani yardım konusunda tecrübeli olan STK'ları kullanmasının dış politikanın uygulanmasında kolaylaştırıcı faktör olduğu görülmektedir. Örneğin İHH 15 yıl kadar önce Somali'de faaliyetlere başlamış, yerel ortaklar edinmiş ve ülkede yardım faaliyetlerinin yapılması hususunda tecrübe kazanmıştır. Bu kapsamda kuruluş kıtlıkla mücadelenin yanı sıra sağlık, cami onarımı, su kuyusu açma, okul inşası ve evsizlere mesken sağlama gibi geniş yelpazede faaliyet göstermiştir (Bingöl, 2013: 98-99). Yeryüzü Doktorları da Mart 2012'den itibaren Somali'de gönüllü sağlık hizmetleri vermeye başlamıştır. Yeryüzü Doktorları Şifa Hastanesi'nde 500'ü aşkın Somalili ameliyat edilmiştir (Yeter, 2013). Kıtık vakası çerçevesinde Türk kamu kurumları ve STK'lar ortaklığında Somali'ye yapılan yardımın miktarı tam olarak bilinemesi de miktarın (2011-2013 arası) 300 milyon doları aştığı düşünülmektedir (Özkan, 2014b: 108). Bu acil yardımların ardından kıtlığın etkilerinin sona erdiği gözlemlenmiştir. Ancak kıtlık hadisesi nedeniyle 26 bin kişi açlıktan ölmüş ve 1 milyona yakın insan Etiyopya ve Kenya'daki mülteci kamplarına sığınmıştır (Orakçı, 2018: 14). Krizin etkilerinin ortadan kalkmasını takiben söz konusu kuruluşlar acil müdahale evresinden rehabilitasyon evresine geçmiştir. Özellikle Somalili halkın kendi kendine yeter hale gelebilmeleri için çalışmalar yapılmıştır (Kızılay, 2014: 7).

Bu bağlamda Somali'nin kalkınması için gereken yardımların toplanması adına dünya kamuoyunun desteği ve ilgisi çekilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle Türkiye, Somali için gerek kamu gerek STK'lar tarafından yapılan yardım ve kalkınma faaliyetlerin daha verimli, kalıcı ve sürdürülebilir hâle getirilmesini istemiştir. Örneğin TİKA ve Devlet Su İşleri ortaklığında yapılan sondajlarla 126 bin kişiye su sağlanmaya başlanmış ve Somali Tarım Okulu açılmıştır. Gerçekten de Somali tarım için verimli topraklara sahip olsa da gerek ülkedeki çatışma durumu gerekse susuzluk ve ekonomik kaynak yetersizliği, söz konusu verimden faydalanamamaya yol açmıştır (Özkan, 2014b: 85-86). Bu kapsamda Türkiye 2012'de BM tarafından düzenlenen II. Somali Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır.⁶ Buna ek olarak ülkedeki istikrarı sağlamak ve güvenlik durumunu iyileştirmek adına Türkiye; iki ülke arasındaki iktisadî ilişkileri geliştirmek, Somali'de polis ve ordu gücünün kurulmasını sağlamak, Mogadişu'daki hükümet ile Somaliland ve El-Şebab arasında diyalog sağlamak gibi hedefler belirlemiştir (Orakçı, 2018: 13).

Tüm bunlar ışığında kamu kurumları ve STK'lar ortaklığında gerçekleşen bu faaliyetler eğitim, sağlık, ulaştırma ve güvenlik gibi geniş bir alanda yürütülmüş ve Türkiye'nin en büyük yurt dışı yardım operasyonu ortaya çıkmıştır. Bu sayede daha sonraki yıllarda da Somali'de etkili faaliyetlerini sürdüren Türkiye istikrarı olmayan ve devlet mekanizmasının işlemediği Somali'nin yeniden inşası için kayda değer bir katkı yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.c). Gerçekten de 2011'den itibaren Somali, Türkiye'nin en çok kaynak ayırdığı ülkelerden birisi olmuştur ve Somali'deki devlet inşasında merkezi bir yer edinmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin sonraki yıllarda Somali nezdindeki çalışmalarında Somalili muhataplarla bir uyum olduğu görülmüştür (Şahin, 2022: 111; Akgün, 2012). Türkiye'nin Somali'deki bu konumunu pekiştiren şey Türkiye'nin yardımları nedeniyle Somali halkının Türkiye'ye karşı sevgi ve sempatisinin artmasıdır. Örneğin Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçisi Kani Torun, açlık krizinin aşılmasında Başbakan Erdoğan'ın Somali'ye ziyaretinin ve Türkiye'nin yapmış olduğu yardımların oldukça önemli olduğunu ve ülkenin kaderinin değiştiğini ifade etmiştir. Öyle ki büyükelçiye göre Türkiye olmasaydı Somali gidilemez bir yer olmaya devam edecekti. Bu bağlamda Torun Türkiye'nin göstermiş olduğu gayretlerin bir neticesi olarak Somali halkının Türkiye'ye karşı sevgisinin her geçen gün daha da arttığını aktarmıştır (Yaşar, 2012). Benzer ifadeler, 12 Eylül 2011'de dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ başkanlığında Türk kamu kurumları, STK'lar ve özel sektör temsilcilerini içeren bir heyet Mogadişu'ya ziyaret gerçekleştirdiğinde kaydedilmiştir. Somali Başbakanı Abdiweli Muhammed Ali, Türkiye'nin faaliyetleriyle Somali'nin kayda değer bir değişim geçirdiğini ve Erdoğan'ın ziyaretinden sonra başka devletler tarafından ziyaretlerin gerçekleşmeye başladığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Türk yardımlarından memnuniyetini dile getiren Somali Cumhurbaşkanı Şeyh Ahmed Şerif, bu yardımların Somali halkına ümit olduğunu söylemiştir (TİKA, 2011). Türkiye'nin kazandığı olumlu imaj ve Somali'de gerçekleştirdikleri, yurtdışındaki Somalileri de

⁶ 2011 kıtlık krizinin aşılmasında bu konferansta toplanan yardımların önemli katkısı olmuştur (Orakçı, 2018: 13-14).

derinden etkilemiştir. Öyle ki Somali diasporasının dahi ülkelerinin değişiminden etkilendiği ve kendilerinin de ülkelere gidebileceklerine inandıkları ifade edilmiştir (Akgün, 2012).

Bu operasyonun başarısının dış politika sürecine STK'ların dahil edilmesinde yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca görülmektedir ki Türkiye iş birliği kurmak için evvela Somali'nin bu iş birliğine uygun hale gelmesi için gereken çözüm yollarına da dikkat etmiştir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki Türkiye'nin insani yardım, kalkınma ve kurumsallaşma şeklinde üç sacayağına oturan bu operasyonu Türk Yardım Modeli şeklinde nitelendirilmiştir. Böylesi bir nitelendirmeyi sağlayan yalnızca bu sacayakları değil aynı zamanda BM dahil yardım faaliyeti yürüten bütün aktörler çalışmalarını Kenya'nın başkenti Nairobi'den yönetirken, Türk kamu kurumlarının ve STK'ların büyük güvenlik risklerine rağmen faaliyetlerini Mogadişu'dan yönetmesi olmuştur. Daha önceleri Türk STK'lar Afrika ve Somali'de faaliyet gösterecekleri de bu kuruluşların dış politika unsuru olarak kullanılması da bu modelin ayrıntı özelliği olmuş, Türk dış politikasına ciddi bir açılım ve boyut kazandırmıştır. Somali'de Türkiye'ye yönelik tesis edilen bu güven sonraki yıllarda Türkiye'nin bu ülkedeki faaliyetlerine uygun zemini oluşturmuştur (Orakçı, 2018: 14; Özkan, 2014b: 108; ayrıca bkz.: Abdi, Nas ve Taşçı, 2021). Tüm bunlarla birlikte bakışın, konuyu ele alışı etkilediğini söylemek mümkündür. Öyle ki Türkiye'nin Afrika açılımı çerçevesinde "Afrika'ya dair meselelere Afrikalı gibi bakmak" şeklinde özetlenebilecek dış politika ilkesinin Somali örneğinde müşahede edildiği söylenebilir. Zira Türkiye öncelikle Somalilerin acil sorunlarına odaklanmış ve inisiyatif olarak çözümler üretmiştir. Krizin atlatılmasının ardından ülkenin istikrarı, devlet mekanizmasının güçlendirilmesi ve halkın kendi kendine yeter hale gelebilmesi için adımlar atılmıştır. Bu şartlar altında adı geçen ilkenin uygulamada da görüldüğü anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın odağında meselelere bakışın/nazarın önemine ve bu bakışın meseleleri ele almaya etkisine işaret edilmiştir. Afrika'ya sömürgeci bakışıyla bakmanın Afrika'ya yönelik olumsuz bir algıya yol açtığı ifade edilmiştir. Yerleşik bir algının terk edilmesi zordur. Bu nedenle sömürgecilik tecrübesi geçiren modern devlet algısının yol açtığı dış politika davranışları sömürge sonrası dönemde de pek değişmemiştir. Nitekim 2000'li yıllarda yükselişinden bahsedilen Afrika ülkelerinin doğal kaynakları üzerindeki rekabet ve bu topraklardaki nüfuz elde etme girişimlerinin sömürgecilik döneminde hâkim olan Afrika'ya "birer rekabet ve kaynak temini" alanı olarak görmekten pek farklı değildir. Tabii ki bu ifade bölgeye ilgi duyan her aktörün böylesi bir amacı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu ifadenin maksadı yaygın olan bir dış politika algısından sıyrılarak farklı bir yolun izlenebileceğine dikkat çekmektir. Bu bağlamda Afrika açılımını gerçekleştirmek isteyen Türkiye için iki seçenek ortaya çıkmıştır. İlk olarak Afrika'daki rekabet ve nüfuz elde etme furçasına katılmak ve ikinci olarak başka bir bakış açısıyla Afrika'ya dair bir anlayış geliştirmek ve bu anlayış çerçevesinde dış politikasını uygulamak şeklinde özetleyebiliriz. Elbette ki bu anlayış başkalarına ait olan bakış ve algı ile değil, *kendi* bilinci ile elde edilebilir. Kısacası Türk dış politikasının usulünü diğerlerinden ayırarak ve özgün kılacak faktörün sahip olacağı/olduğu bakışta ve anlayışta yattığından hareket edilmiştir. Bu anlayış adil bir perspektif sunuyorsa usulün de adil olması beklenir.

Türkiye'nin sömürgeci geçmişinin olmaması epistemolojik ve ontolojik olarak modern devlet algısına kapılmamasına yardımcı olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin Afrika açılımı izah edilirken bölgeye dair insani ve adil söylem ve ilkeleri benimsediği görülmüştür. Bu söylemlerin uygulamada var olup olmadığının test edildiği 2011 kıtlık vakası, söz konusu ilke ve söylemlerin somutlaştığı yer olmuştur. Ancak bu sürecin bazı risklerinin olduğu görülmüştür. Zira Türkiye'nin Afrika ve Somali ile ilişkileri uzun yıllar sınırlı seviyede kalmıştır. Bu nedenle bölgeye yabancı olan Türkiye'nin hedeflerini gerçekleştirmesi güçtür. Ayrıca Somali'nin istikrarsız ve çatışmacı ortamı da bir diğer güçlük olarak ortaya çıkmıştır. Bu engellerin aşılması maksadıyla Türk dış politikasında iki önemli adım atılmıştır. Birinci adımda Türk hükümetinin kararlılığı ve ikinci adımda ise insani yardımda tecrübeli STK'ların sürece dahil edilmesi olmuştur. Böylelikle kıtlık vakasında en büyük katkıyı Türkiye yaptığı gibi, Somali'nin istikrara kavuşması ve iş birliği için uygun bir ortak olabilmesi için adımlar atılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin bu başarısında kamu kurumları ve STK'ların ortak çalışması etkili olmuştur. Sonuç olarak Türkiye küresel ölçekte yükselen, alaka cezbeden ve bunlarla birlikte bölge dışı aktörlerin Afrika üzerindeki rekabet furçasının algısına kapılmamıştır. Kendi bilinci doğrultusunda bir anlayışla Somali'deki kıtlık vakasına müdahale etmiş ve dış politikasını sürdürmüştür. Afrika ve Somali

özelindeki başka vaka incelemeleriyle bu bakış açısının geçerliliğinin test edilmesi Türk dış politikasının Afrika ve Somali vizyonunu anlamak adına faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdı, I. I., Nas, Ç., ve Taşcı, F. (2021), “Somali Örneğinde Türkiye Kalkınma Yardımı Modeli”, *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(2), s.62-83.
- Afacan, I. (2013), “The African Opening in Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(52), s.46-54.
- Akgün, M. (2012), “Somali’de yeni bir devlet inşa ediyoruz”, *Star*, 22 Aralık, <https://www.star.com.tr/yazar/somalide-yeni-bir-devlet-insa-ediyoruz-yazi-714006/> (Erişim: 02.04.2024).
- Anadolu Ajansı (2012), “THY’nin Somali seferleri başladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/thynin-somali-seferleri-basladi-/378637> (Erişim: 11.11.2018).
- Anderson, B. (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, 2. Baskı, Metis Yay., İstanbul.
- Aslan, S. (2012), “Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi/ Relationship Between Social Capital And Civil Society In The Context Of Democracy”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), s.45-58.
- Battır, O. (2017), *İnsani Diplomasi: Teoriden Pratiğe; Türk Dış Politikasının Yeni Aracı*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bingöl, O. (2013), “Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü”, *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), s.81-106.
- Boyras, H. M. (2021), “Ortadoğu Hakkında...”, *Medeniyetler, Çatışmalar ve Zihindeki Sınırlar: ORTADOĞU*, Editör: Haktan Birsal, Birinci Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024). *al-Shabaab*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/al-Shabaab> (Erişim: 03.04.2024).
- Çaha, Ö. (2017), *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı: Sivil Toplumun Türkiye ve Dünyadaki Serüveni*, Birinci Baskı, Mana Yayınları, İstanbul.
- Çelik, A. H. (2007), *Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Development Initiatives (2018), *Global Humanitarian Assistance Report 2018*, <https://devinit.org/wp-content/uploads/2018/06/GHA-Report-2018.pdf> (Erişim: 11.11.2018).
- Durgun, Ş. (2000), “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet Midir?”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, s.113-128.
- Eren, E. (2017), *Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği*, *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s.36-49.
- Gökçen, A. (2012), “Ulus-Devletin İflasına Rağmen Vatandaşlığın Yükselişi”, *Opus*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.104-120.
- Gönültaş, B. (2018), “Turkey reaping rewards of ‘Opening to Africa’”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-reaping-rewards-of-opening-to-africa/1075334> (Erişim: 11.12.2018).
- Göztepe, E. (2003), “Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve “Göçmen Forumu” Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 4, s.229-248.
- Güllüpınar, F. (2012), “Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, Cilt: 67, No.: 1, s.81-109.
- Ipek, V. (2014), “The 2011 Landing of Turkey on Somalia: The “state to people” aspect of Turkish Foreign Policy towards Sub-saharan Africa”, *European Scientific Journal*, May 2014 Special Edition, p.412-428.
- Kafkasyalı, M. S. (2010), *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kafkasyalı, M. S. (2016), “Kutadgu Bilig Işığında Türk-İslâm Devlet Anlayışından Modern Devlet Algısına Geçiş”, *Yûsuf Has Hâcib’in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, 18-20 Kasım.

- Kızılay (2014), Somali İnsani Yardım Operasyonu, https://www.kizilay.org.tr/upload/Dokuman/Dosya/55222646_somali-insani-yardim-operasyonu.pdf (Erişim: 21.03.2024).
- Kubbetaltı Lugatı (t.y.a), “Nazar”, <http://lugatim.com/s/nazar> (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Kubbetaltı Lugatı (t.y.b), “Nazariye”, <http://lugatim.com/s/NAZAR%C4%B0YE> (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Mazlum, S. C. ve Doğan, E. (2006), Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Nişanyan Sözlük (2020), “Furya”, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/furya> (Erişim: 25.03.2024).
- Oba, A. E. (2011), “Türk Diplomasisi ve Afrika”, TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika (Erişim: 11.12.2018).
- Oğurlu, E. (2017), “Türk Dış Politikası’nda Afrika Açılımı”, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5(5), s.47-62.
- Orakçı, S. (2011), “Afrika’da Küresel Rekabet ve Türkiye”, Avrasya Etüdüleri, 40(2), s.73-96.
- Orakçı, S. (2018), “Somali: Silahların Gölgesinde 26 Yıllık İstikrar Arayışı”, İNSAMER, Analiz 25.
- Özkan, M. (2014a), Turkey’s Involvement in Somalia Assesment of a State-Building in Progress, SETA, https://file.setav.org/Files/Pdf/20141118174857_turkey%E2%80%99s-involvement-in-somalia-assesment-of-a-state-building-in-progress-pdf.pdf (Erişim: 20.03.2024).
- Özkan, M. (2014b), Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye’nin Somali Politikası, Birinci Baskı, SETA, İstanbul, https://file.setav.org/Files/Pdf/20141021153934_40_somali_web.pdf (Erişim: 26.03.2024).
- Pierson, C. (2015), Modern Devlet, çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, İkinci Basım, Chiviyazıları Yayınevi, Ankara.
- Regional Economic Outlook (2010), Sub Saharan Africa Resilience and Risk Report, IMF, Washington D.C..
- Sabah (2011), “BM konuşmasının tam metni”, <https://www.sabah.com.tr/amerika/2011/09/23/erdoganin-bm-konusmasinin-tam-metni> (Erişim: 02.04.2024).
- Settles, J. D. (1996), The impact of colonialism on African economic development, Chancellor’s Honors Program Projects, https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1182&context=utk_chanhonoproj
- Şahin, M. (2022), “Türkiye’nin Somali Politikasının İncelenmesi”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 9(1), s.109-147.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2012), “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 1(2), s.59-94.
- The Economist (2011), “Africa’s Impressive Growth”, 6 January 2011, <https://www.economist.com/graphic-detail/2011/01/06/africas-impressive-growth> (Erişim: 11.11.2018).
- TİKA (2011), “Somali Cumhurbaşkanı ve Somali Başbakanı Türkiye’den Giden Heyeti Kabul Etti”, <https://tika.gov.tr/detail-somali-cumhurbaskani-ve-somali-basbakani-turkiyeden-giden-heyeti-kabul-etti/> (Erişim: 03.04.2024).
- Tunçarslan, N. (2018), “Uluslararası Sorunların Çözümünde Normatif ve Reel Politik Araçların Karşılaştırmalı Bir Analizi: İran ve Suriye Krizi’nde Türkiye’nin Arabuluculuğu”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 6 (2), s.73-89.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.a), “Turkey-Africa: Solidarity and Partnership”, <https://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-solidarity-and-partnership.en.mfa#:~:text=We%20partner%20with%20African%20nations,settlement%20of%20conflicts%20and%20disputes>. (Erişim: 11.12.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.b), “Dünya İnsani Zirvesi 23-24 Mayıs 2016 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilecektir”, https://www.mfa.gov.tr/dunya-insani-zirvesi-23_24-mayis-2016-tarihlerinde-istanbul-da.tr.mfa#:~:text=Tarihte%20ilk%20defa%20yap%C4%B1lacak%20olan,ili%C5%9Fkin%20bir%20g%C3%BCndem%20olu%C5%9Fturulmas%C4%B1n%C4%B1%20ama%C3%A7lamaktad%C4%B1r. (Erişim: 20.03.2024).

- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (t.y.c), “Türkiye-Somali Siyasi İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 20.03.2024).
- Yaşar, E. (2012), “Somali’de umudun adı Türkiye oldu”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/somalide-umudun-adi-turkiye-oldu/371797> (Erişim: 02.04.2024).
- Yeşiltaş, M. (2013), “The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy”, *Turkish Studies*, 14(4), p.661–687.
- Yeter, R. (2013), “Türkiye Somali’ye hayat öpücüęü verdi”, *Yeni řafak*, <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiye-somaliye-hayat-opucugu-verdi-491807> (Erişim: 09.11.2018).

